

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده اقتصاد و حسابداری

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش :

توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

عنوان :

تحلیل و مقایسه خط فقر در مناطق شهری و روستایی ایران
(مطالعه موردی : استان مازندران)

استاد راهنما :

دکتر سعید نایب

استاد مشاور :

دکتر بیژن باصری

پژوهشگر :

متانت مختاری افراکتی

بهار ۱۳۹۰

ISLAMIC AZAD UNIVERSITY
Central Tehran Branch
Faculty Of Economics & Accounting
Dempartment of Development & planing Economics
"M . A" Thesis

Subject:

**The Analysis and Comparison of Poverty Line in Urban and Rural Areas
of Iran(Case Study : Mazandaran Province)**

Advisor:

Dr.Saeid Nayeb

Reader:

Dr.Bijan Baseri

By:

Metanat Mokhtariafrakoti

Spring 2011

تشکر و قدردانی :

سپاس و ستایش پروردگاری را که هر آنچه دارم از درگاه لایزال اوست. خداوندا می ستایمت ستایشی بس عظیم از صمیم قلب ، به ذات اقدس که اگر الطاف کریمانه ات نبود این مسیر، میسر نمی گشت.

شایسته است از استاد بزرگوارم جناب آقای دکتر سعید نایب که در مقام راهنمای اینجانب با صبر و متانت پاسخگویی مشکلاتم بود، سپاسگزاری نموده از درگاه ایزدمنان برای این بزرگوار آرزوی توفیق و بهروزی می نمایم.

همچنین از جناب آقای دکتر بیژن باصری که به عنوان مشاور در انجام این طرح مرا یاری نموده اند کمال تشکر و قدردانی را به جای می آورم.

تقدیم به :

پدر و مادر بزرگوارم

و

خواهر و برادر عزیزم

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
	فصل اول: کلیات تحقیق
۳	(۱-۱) بیان مسئله.....
۵	(۲-۱) اهداف تحقیق.....
۶	(۳-۱) اهمیت موضوع تحقیق و انگیزش انتخاب آن.....
۶	(۴-۱) سوالات و فرضیه های تحقیق.....
۶	(۵-۱) مدل تحقیق.....
۷	(۶-۱) تعاریف عملیاتی متغیرها.....
۷	(۷-۱) روش تحقیق.....
۷	(۸-۱) قلمرو تحقیق.....
۷	(۹-۱) جامعه و حجم نمونه.....
۸	(۱۰-۱) محدودیت ها و مشکلات تحقیق.....
	فصل دوم: مبانی و مطالعات در حوزه فقر
۱۰	مقدمه.....
۱۰	(۱-۲) تعریف فقر.....
۱۳	(۲-۲) تقسیم بندی فقر.....
۱۶	(۳-۲) فقر و نابرابری اجتماعی.....
۱۸	(۴-۲) علل ایجاد فقر.....
۱۸	(۱-۴-۲) علت تاریخی فقر.....
۱۹	(۲-۴-۲) علت جغرافیایی فقر.....
۱۹	(۳-۴-۲) علت فرهنگی فقر.....
۱۹	(۴-۴-۲) علت اقتصادی فقر.....
۲۱	(۵-۴-۲) علت اجتماعی فقر.....
۲۲	(۶-۴-۲) علت سیاسی فقر.....
۲۳	(۵-۲) تعریف خط فقر.....
۲۴	(۱-۵-۲) خط فقر مطلق.....
۲۶	(۲-۵-۲) خط فقر نسبی.....
۲۷	(۳-۵-۲) خط فقر ذهنی.....
۳۰	(۶-۲) ویژگی شاخص های مناسب اندازه گیری فقر.....
۳۱	(۷-۲) شاخص فقر.....
۳۱	(۱-۷-۲) شاخص نسبت سرشمار.....
۳۲	(۲-۷-۲) شاخص نسبت شکاف درآمد.....

۳۲ (۳-۷-۲) شاخص نابرابری درآمد بین فقر
۳۳ (۴-۷-۲) شاخص کاکوانی
۳۴ (۸-۲) مروری بر ادبیات موضوع در خارج از کشور
۳۸ (۹-۲) مروری بر ادبیات موضوع در ایران
۴۳ جمع بندی و نتیجه گیری
	فصل سوم: الگوی نظری اندازه گیری خط فقر
۴۵ مقدمه
۴۵ (۱-۳) مدل نظری تقاضا
۴۷ (۲-۳) پایه های نظری سیستم مخارج خطی
۴۹ (۳-۳) سیر تحولات سیستم مخارج خطی
۴۹ (۱-۳-۳) سیستم مخارج خطی با شکل گیری عادات
۵۰ (۲-۳-۳) شکل عمومی سیستم مخارج خطی
۵۱ (۳-۳-۳) سیستم مخارج خطی تعمیم یافته
۵۱ (۴-۳) ویژگی سیستم مخارج خطی
۵۲ (۵-۳) روش های تخمین دستگاه معادلات خطی
۵۳ جمع بندی و نتیجه گیری
	فصل چهارم: سیمای استان مازندران
۵۵ مقدمه
۵۵ (۱-۴) ویژگی های جمعیتی و رفاهی استان مازندران
۶۰ (۲-۴) بررسی مصرف کالاها در بودجه خانوارهای شهری استان مازندران طی سال های ۱۳۶۹-۸۶
۶۰ (۱-۲-۴) مقایسه هزینه های مصرفی خوراک و دخانیات با هزینه های غیرخوراکی خانوارها در مناطق شهری استان مازندران طی سال های ۱۳۶۹-۸۶
۶۲ (۳-۴) بررسی مصرف کالاها در بودجه خانوارهای روستایی استان مازندران طی سال های ۱۳۶۹-۸۶
۶۴ (۱-۳-۴) مقایسه هزینه های مصرفی خوراک و دخانیات با هزینه های غیر خوراکی خانوارها در مناطق روستایی استان مازندران طی سال های ۱۳۶۹-۸۶
۶۶ (۴-۴) مقایسه مصرف کالاها در بودجه خانوارهای شهری و روستایی استان مازندران طی سال های ۱۳۶۹-۸۶
۶۷ (۱-۴-۴) خوراک و دخانیات
۶۷ (۲-۴-۴) پوشاک
۶۸ (۳-۴-۴) مسکن
۶۹

۶۹ ۴-۴-۴) کالا و خدمات در منزل
۷۰ ۵-۴-۴) بهداشت و درمان
۷۱ ۶-۴-۴) حمل و نقل و ارتباطات
۷۲ ۷-۴-۴) تفریح و تحصیل
۷۳ ۸-۴-۴) کالا و خدمات متفرقه
۷۴ جمع بندی و نتیجه گیری
فصل پنجم : اندازه گیری و مقایسه خط فقر در مناطق شهری و روستایی استان مازندران	
۷۶ مقدمه
۷۶ ۱-۵) داده های مورد استفاده در تحقیق
۷۷ ۲-۵) برآورد خط فقر
۷۸ ۳-۵) تفسیر ضرایب β_i مناطق شهری
۷۹ ۴-۵) تفسیر ضرایب γ_i مناطق شهری
۷۹ ۵-۵) تفسیر ضرایب β_i مناطق روستایی
۷۹ ۶-۵) تفسیر ضرایب γ_i مناطق روستایی
۸۱ ۷-۵) تفسیر خط فقر
۸۱ ۸-۵) برآورد شاخص های فقر مناطق شهری و روستایی استان مازندران طی سال های (۸۶-۱۳۶۹)
۸۲ ۹-۵) نتایج شاخص های فقر مناطق شهری استان مازندران طی سالهای (۸۶-۱۳۶۹)
۸۳ ۱-۹-۵) نتایج شاخص نسبت سرشمار
۸۴ ۲-۹-۵) نتایج شاخص نسبت شکاف فقر
۸۴ ۳-۹-۵) نتایج شاخص فوستر، گریر و توربک
۸۵ ۴-۹-۵) نتایج شاخص کاکوانی
۸۶ ۱۰-۵) نتایج شاخص های فقر مناطق روستایی استان مازندران طی سال های (۸۶-۱۳۶۹)
۸۷ ۱-۱۰-۵) نتایج شاخص نسبت سرشمار
۸۷ ۲-۱۰-۵) نتایج شاخص نسبت شکاف فقر
۸۸ ۳-۱۰-۵) نتایج شاخص فوستر، گریر و توربک
۸۹ ۴-۱۰-۵) نتایج شاخص کاکوانی
۸۹ جمع بندی و نتیجه گیری
فصل ششم: نتایج و پیشنهادات	
۹۱ ۱-۶) خلاصه و نتیجه گیری
۹۳ ۲-۶) ملاحظات

۳-۶) پیشنهادات..... ۹۴

۴-۶) پیشنهادات جهت کارهای مطالعاتی بعدی..... ۹۴

پیوستها

الف-۱) شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی خانوارهای شهری استان مازندران طی سال های ۸۶-۱۳۶۹..... ۹۶

الف-۲) شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی خانوارهای روستایی استان مازندران طی سال های ۸۶-۱۳۶۹..... ۹۷

الف-۳) متوسط مخارج مصرفی خانوارهای شهری استان مازندران در دهک های هزینه ای طی سال های (۸۶-۱۳۶۹) ریال..... ۹۸

الف-۴) متوسط مخارج مصرفی خانوارهای روستایی استان مازندران در دهک های هزینه ای طی سال های (۸۶-۱۳۶۹) ریال..... ۹۹

الف-۵) برآورد پارامترهای سیستم مخارج خطی در مناطق شهری..... ۱۰۰

الف-۶) برآورد پارامترهای سیستم مخارج خطی در مناطق روستایی..... ۱۰۲

فهرست منابع فارسی..... ۱۰۴

فهرست منابع انگلیسی..... ۱۰۶

فهرست جدول ها

<u>عنوان</u>	<u>صفحه</u>
۱-۴) جدول تعداد نمونه و متوسط هزینه های مصرفی سالانه خانوارهای شهری استان مازندران طی سال های ۸۶-۱۳۶۹.....	۶۱
۲-۴) جدول سهم هزینه های مصرفی از متوسط هزینه های سالانه در مناطق شهری استان مازندران طی سال های ۸۶-۱۳۶۹.....	۶۲
۳-۴) روند سهم هزینه خانوارهای شهری به تفکیک خوراکی و غیرخوراکی استان مازندران طی سال های ۸۶-۱۳۶۹.....	۶۳
۴-۴) جدول تعداد نمونه و متوسط هزینه های مصرفی سالانه خانوارهای روستایی استان مازندران طی سال های ۸۶-۱۳۶۹.....	۶۵
۵-۴) جدول سهم هزینه های مصرفی از متوسط هزینه های سالانه در مناطق روستایی استان مازندران طی سال های ۸۶-۱۳۶۹.....	۶۵
۶-۴) جدول روند سهم هزینه خانوارهای شهری به تفکیک خوراکی و غیرخوراکی استان مازندران طی سال های ۸۶-۱۳۶۹.....	۶۶
۱-۵) جدول برآورد پارامترهای سیستم مخارج خطی خانوارهای شهری استان مازندران طی سال های ۸۶-۱۳۶۹.....	۷۸
۲-۵) جدول برآورد پارامترهای سیستم مخارج خطی خانوارهای روستایی استان مازندران طی سال های ۸۶-۱۳۶۹.....	۷۹
۳-۵) جدول خط فقر سالانه مناطق شهری و روستایی استان مازندران طی سالهای ۸۶-۱۳۶۹.....	۸۰
۴-۵) مقایسه خط فقر سالانه مناطق شهری استان مازندران.....	۸۰
۵-۵) جدول شاخص های فقر مناطق شهری استان مازندران طی سال های ۸۶-۱۳۶۹.....	۸۲
۶-۵) جدول شاخص های فقر مناطق روستایی استان مازندران طی سال های ۸۶-۱۳۶۹.....	۸۶

فهرست نمودارها

صفحه	عنوان
۲۸	نمودار ۱-۲) اندازه گیری فقر ذهنی با استفاده از اظهارات شخصی
۲۸	نمودار ۲-۲) خط فقر ذهنی و مطلوبیت کل
۲۹	نمودار ۳-۲) اندازه گیری فقر ذهنی براساس مشاهده
۲۹	نمودار ۴-۲) اندازه گیری فقر ذهنی با استفاده از رفتار مصرفی
۵۷	نمودار ۵-۲) اهمیت شاخص فوستر، گریر، توربک فقر
۵۷	نمودار ۱-۴) درآمد خانوارهای شهری در استان مازندران به تفکیک حقوق بگیر بخش عمومی و خصوصی
۵۷	نمودار ۲-۴) درآمد خانوارهای روستایی در استان مازندران به تفکیک حقوق بگیر بخش عمومی و خصوصی
۵۸	نمودار ۳-۴) درآمد مشاغل آزاد خانوارهای شهری استان مازندران به تفکیک کشاورزی و غیر کشاورزی
۵۸	نمودار ۴-۴) درآمد مشاغل آزاد خانوارهای روستایی استان مازندران به تفکیک کشاورزی و غیر کشاورزی
۵۹	نمودار ۵-۴) درآمد مشاغل آزاد و حقوق بگیرهای شهری استان مازندران
۵۹	نمودار ۶-۴) درآمد مشاغل آزاد و حقوق بگیرهای روستایی استان مازندران
۶۰	نمودار ۷-۴) سهم هزینه های خوراکی و غیر خوراکی از متوسط هزینه های سالانه در مناطق شهری استان مازندران
۶۳	نمودار ۸-۴) سهم هزینه های خوراکی و غیر خوراکی از متوسط هزینه های سالیانه در مناطق روستایی استان مازندران
۶۷	نمودار ۹-۴) مقایسه هزینه های خوراک و دخانیات از متوسط هزینه های سالیانه در مناطق شهری و روستایی استان مازندران ۸۶-۱۳۶۹
۶۸	نمودار ۱۰-۴) مقایسه سهم هزینه های پوشاک از متوسط هزینه های سالیانه در مناطق شهری و روستایی استان مازندران ۸۶-۱۳۶۹
۶۸	نمودار ۱۱-۴) مقایسه سهم هزینه های مسکن از متوسط هزینه های سالیانه در مناطق شهری و روستایی استان مازندران ۸۶-۱۳۶۹
۶۹	نمودار ۱۲-۴) مقایسه سهم هزینه های کالا و خدمات در منزل از متوسط هزینه های سالیانه در مناطق شهری و روستایی استان مازندران ۸۶-۱۳۶۹
۷۰	نمودار ۱۳-۴) مقایسه سهم هزینه های بهداشت و درمان از متوسط هزینه های سالیانه در مناطق شهری و روستایی استان مازندران ۸۶-۱۳۶۹
۷۱	نمودار ۱۴-۴) مقایسه سهم هزینه های تفریح و سرگشایی از متوسط هزینه های سالیانه در مناطق شهری و روستایی استان مازندران ۸۶-۱۳۶۹

نمودار ۴-۱۴) مقایسه سهم هزینه های حمل و نقل و ارتباطات از متوسط هزینه های	
سالیانه در مناطق شهری و روستایی استان مازندران ۸۶-۱۳۶۹	۷۲
نمودار ۴-۱۵) مقایسه هزینه های تفریح و تحصیل از متوسط هزینه های سالیانه در	
مناطق شهری و روستایی استان مازندران ۸۶-۱۳۶۹	۷۳
نمودار ۴-۱۶) مقایسه سهم هزینه های کالاها و خدمات متفرقه از متوسط هزینه های	
سالیانه در مناطق شهری و روستایی استان مازندران ۸۶-۱۳۶۹	۷۴
نمودار ۵-۱) مقایسه خط فقر سالانه خانوارهای شهری و روستایی استان مازندران طی	
سال های ۸۶-۱۳۶۹	۸۱
نمودار ۵-۲) روند شاخص های فقر در مناطق شهری استان مازندران طی سال های	
۸۶-۱۳۶۹	۸۳
نمودار ۵-۳) روند شاخص نسبت سرشمار فقر در مناطق شهری استان مازندران طی سال	
های ۸۶-۱۳۶۹	۸۳
نمودار ۵-۴) روند شاخص نسبت شکاف فقر در مناطق شهری استان مازندران طی سال	
های ۸۶-۱۳۶۹	۸۴
نمودار ۵-۵) روند شاخص فوستر، گریر و توربک در مناطق شهری استان مازندران طی	
سال های ۸۶-۱۳۶۹	۸۴
نمودار ۵-۶) روند شاخص کاکوانی در مناطق شهری استان مازندران طی سال	
های ۸۶-۱۳۶۹	۸۵
نمودار ۵-۷) روند شاخص های فقر در مناطق روستایی استان مازندران طی	
سال های ۸۶-۱۳۶۹	۸۶
نمودار ۵-۸) روند شاخص نسبت سرشمار فقر در مناطق روستایی استان مازندران طی	
سال های ۸۶-۱۳۶۹	۸۷
نمودار ۵-۹) روند شاخص نسبت شکاف فقر در مناطق روستایی استان مازندران طی سال	
های ۸۶-۱۳۶۹	۸۷
نمودار ۵-۱۰) روند شاخص فوستر، گریر و توربک در مناطق روستایی استان مازندران	
طی سال های ۸۶-۱۳۶۹	۸۸
نمودار ۵-۱۱) روند شاخص کاکوانی در مناطق روستایی استان مازندران طی سال های	
۸۶-۱۳۶۹	۸۹

بسمه تعالی
دانشکده اقتصاد و حسابداری

(این چکیده به منظور چاپ در پژوهش‌نامه دانشگاه تهیه شده است)

نام واحد دانشگاهی: تهران مرکزی کد واحد: ۱۰۱	کد شناسایی پایان‌نامه: ۱۰۱۲۰۹۱۴۸۸۲۰۳۱
عنوان پایان‌نامه: تحلیل و مقایسه خط فقر در مناطق شهری و روستایی ایران (مطالعه موردی: استان مازندران)	
نام و نام خانوادگی دانشجو: متانت مختاری افراکتی شماره دانشجویی: ۸۶۰۸۰۹۶۹۴۰۰ رشته تحصیلی: توسعه اقتصادی و برنامه ریزی	تاریخ شروع پایان‌نامه: ۸۸/۱۲/۱۷ تاریخ اتمام پایان‌نامه: ۹۰/۲/۶
استاد / استادان راهنما: دکتر سعید نایب استاد/استادان مشاور: دکتر بیژن باصری	
آدرس و شماره تلفن: مازندران- قائم شهر- خیابان کارگر- روستای افراکتی- بن بست گلستان ۳	
<p>چکیده پایان‌نامه (شامل خلاصه، اهداف، روش‌های اجرا و نتایج به دست آمده): فقر به مثابه پدیده ای اقتصادی- اجتماعی یکی از مشکلات رایج جامعه بشری است که موجب ایجاد آثار نامناسبی در درون ساختار جامعه می‌شود. این فرآیند در تداوم خود تنش‌های اقتصادی- اجتماعی شدیدی را بدنبال می‌آورد و مقابله با آن را بسیار مشکل می‌کند. به همین دلیل در پی افزایش میزان فقر و تعداد فقرا در بسیاری از کشورها بویژه در کشورهای در حال توسعه، شناخت فقر و مولفه‌های آن و ارائه سیاست‌های فقرزدایی جهت کاهش آن در چند دهه اخیر توجه متفکران اقتصادی را به خود جلب کرده است. لذا در این پژوهش جهت برآورد خط فقر و شاخص‌های مرتبط با آن ابتدا مبانی نظری فقر بررسی شده و سپس توضیحاتی در خصوص سیستم مخارج خطی و روش برآورد خط فقر با استفاده از رگرسیون‌های به ظاهر غیر مرتبط تکراری (ISUR) آورده شده است. در ادامه خط فقر شهری و روستایی استان مازندران طی سال‌های ۸۶-۱۳۶۹ تعیین و در پایان هم شاخص‌های نسبت سرشمار، نسبت شکاف درآمدی، نابرابری درآمد بین فقرا و شاخص کاکوانی محاسبه گردیده است. نتایج نشان می‌دهد که خط فقر در مناطق شهری و روستایی استان مازندران روند صعودی داشته است. همچنین آمار بدست آمده بیان‌کننده این است که نسبت افراد فقیر به کل جمعیت استان و همچنین شدت فقر در مناطق شهری و روستایی رو به کاهش بوده است. در حالی که شاخص کاکوانی در مناطق شهری کاهش و در مناطق روستایی افزایش یافته است. این تحقیق می‌تواند واقعیت موجود استان مازندران را برای سیاست‌گذاران ملی و استانی روشن کند.</p> <p>کلید واژه: خط فقر/ تابع تقاضای سیستم مخارج خطی (LES)/ شاخص‌های فقر/ مازندران</p>	

تاریخ و امضاء مناسب است
 نظر استاد راهنما برای چاپ در پژوهش‌نامه دانشگاه _____
 مناسب نیست

فصل اول : کلیات تحقیق

۱-۱) بیان مسئله:

فقر یکی از کهن ترین آسیب های اجتماعی و پدیده ای چند بعدی است که مفهوم آن در طی زمان و بر اثر تحولات اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی تغییر یافته است. از نظر ماکسول^۱ ابعاد مختلف فقر عبارتند از: فقر درآمدي یا مصرفي، توسعه نیافتگی انسان، طرد اجتماعی، ناخوشی، عدم توانایی و ایفای نقش، آسیب پذیری، ناپایداری معیشتی، فقدان نیازهای اساسی و محرومیت نسبی.

در دهه ۱۹۶۰ که محور اقتصاد، رشد اقتصادی بوده، فقر بر مبنای سطح درآمد اندازه گیری و با شاخص کلان اقتصادی تولید ناخالص ملی سرانه منعکس می شد. در دهه ۱۹۷۰، با بازنگری در مفهوم توسعه و توجه به توسعه انسانی، فقر نه تنها عدم توانایی در برخورداری از حداقل غذا یا سطوح معیشتی بلکه عدم توانایی در برخورداری از استانداردهای متعارف جامعه تعریف شد. تاون سند^۲، فقر را در قالب محرومیت نسبی این گونه تعریف می کند: "یک وضعیت عدم مزیت و قابل مشاهده و قابل اثبات نسبت به اجتماع محلی یا وسیعتر و یا جامعه ای که فرد، خانواده یا گروه بدان تعلق دارد". تاون سند علاقه مند به بررسی این مسئله است که چه کسانی از الگوهای متعارف زندگی، رسوم و فعالیت ها منحصر شده اند. (۸۲-۷۹، Townsend، ۱۹۹۳)

جان رالز^۳ فیلسوف عدالت (۱۹۷۱)، ارتباط بین فقر و عدالت اجتماعی را مطرح کرد که دارای دو رکن اساسی است؛ ۱) آزادی و فرصت های برابر به نحوی که با آزادی های دیگران تعارضی نداشته باشد. در واقع براساس این دیدگاه، ثروت باید از طبقات بالا به پایین منتقل شود و دولت باید در برابر گرایش بازار به تمرکز ثروت موانعی را ایجاد کند (۲) نابرابری ها باید به نحوی تنظیم شود که پایین ترین افراد جامعه هم بتوانند از حداکثر امتیازات تا حد ممکن بهره مند شوند. به اعتقاد رالز نابرابری های اجتماعی با آزادی های اساسی افراد در جامعه هیچ گونه تعارضی ندارد و برای جلوگیری از افزایش نابرابری ها باید درجه ای از نابرابری در جامعه وجود داشته باشد. رالز نابرابری را تنها وقتی مشروع می داند که محروم ترین افراد جامعه از حداقل منابع برخوردار باشند که آن ها را «کالاهای اجتماعی اساسی» می نامد. این کالاها شامل ثروت، درآمد، حقوق، آزادی، دسترسی به مناصب و از همه مهم تر حفظ اعتماد به نفس است که به نیل به اهداف هر فرد کمک می کنند. وقتی که محروم ترین گروه ها از حداقل کالاهای اساسی برخوردار نشده اند، نابرابری تنها وقتی مجاز است که به نفع گروه های محروم باشد. رالز اشاره می کند که برای اینکه دستاوردهای پیشرفت اقتصادی میان مردم توزیع شود، دولت باید در توزیع دخالت کند اما این دخالت باید به گونه ای باشد که کارایی و رشد اقتصادی آسیب

^۱Maxwell
^۲Townsend
^۳Rowels

نبیند به این معنا که نابرابری‌ها انگیزه کار و تولید هستند، بنابراین توزیع عادلانه نباید سبب حذف همه‌ی نابرابری‌ها و برقراری برابری کامل شود.

آمارتیاسن^۴ (۱۹۸۱) اشاره کرده است که فقر باید به عنوان محرومیت از قابلیت‌های اساسی تعریف شود نه فقط کمبود درآمد که معیار متعارف استاندارد برای شناسایی فقر است و محرومیت یک مفهوم اجتماعی و نسبی است که بر اساس هنجارها تعیین می‌شود و ممکن است در زمان‌ها و مکان‌های مختلف باهم متفاوت باشد. علی‌رغم تمایز مفهومی بین تصور فقر به مثابه کمبود قابلیت‌ها و تصور فقر به مثابه کمبود درآمد، این دو مفهوم باهم مرتبط هستند. درآمد ابزاری برای دستیابی به قابلیت‌هاست. از طرف دیگر افزایش قابلیت‌ها در اداره‌ی زندگی به افزایش توانایی شخص و بهره‌وری و درآمد بیشتر منجر می‌شود.

درباره فقر و اندازه‌ی آن و تأثیر سیاست‌های مختلف روی آن مطالعات مختلفی انجام شده که نتایج حاصل از آن‌ها با یکدیگر متفاوت است. متفاوت بودن نتایج به چند علت است:

۱- مفهوم فقر در نظر محققین مختلف یکسان نیست. ۲- برای اندازه‌گیری فقر روش واحدی وجود ندارد. ۳- متغیرهایی که به کمک آن‌ها فقر ارزیابی می‌شود متفاوت می‌باشد، به عنوان مثال اگر بجای مخارج از درآمد استفاده کنیم نتایج متفاوت می‌شود. ۴- واحد تجزیه و تحلیل متفاوت است. ممکن است یک محقق فقر را برای خانوار و محقق دیگر فقر را در سطح فرد اندازه‌گیری نماید.

در این تحقیق مناطق شهری و روستایی از هم تفکیک شدند زیرا توسعه روستایی کمتر مورد توجه قرار گرفته است. فعالیت‌های اقتصادی در مناطق روستایی محدود به کشاورزی نمی‌شود و جمعیت روستایی همواره درگیر سایر فعالیت‌های اقتصادی همچون تجارت، تولید صنایع دستی و خدمات نیز بوده است. امروزه غفلت از روستا و توجه تبعیض‌گونه و بیش از حد به شهرها موجب مهاجرت از روستا به شهر شده است. بخشی از این ناکامی را باید سهم سیاست‌هایی دانست که عمدتاً معطوف تأمین نیازهای فوری محرومین در مناطق روستایی بوده است و کمتر به نقش مشارکت آنها و توانمندسازی توجه شده است. همزمان سیاست‌های حمایتی با تبعیض به نفع مناطق برخوردارتر صورت گرفته است. در نتیجه ماهیت فقر روستایی متفاوت از فقر شهری است زیرا:

الف) فقرای روستایی به دلیل ویژگی‌های خاص مناطق روستایی و فقر قابلیت‌گسترده‌تر، توانایی اندکی برای گریز از فقر دارند و همواره آسیب‌پذیری بیشتری نیز در قبال تحولات اجتماعی، اقتصادی و سیاست‌های اقتصادی دولت‌ها داشته‌اند.

ب) شیوه تولید روستاییان که مبتنی بر اقتصاد معیشتی می‌باشد رفاه اندکی را برای آن‌ها به ارمغان می‌آورد که این شیوه در روستا با مخاطرات خاصی همراه است. این مخاطرات در مناطق شهری وجود ندارد چرا که به دلیل وفور درآمدهای نفتی، در صورت بروز مخاطرات

^۴Sen

در مناطق روستایی، دولت با استفاده از واردات، نیاز مناطق شهری را تأمین می‌کند و این سیاست اثرات زیانباری بر زندگی روستاییان بر جای می‌گذارد.

(ج) سطح درآمد در بین خانوارهای روستایی کمتر از خانوارهای شهری است.

(د) اختلاف طبقاتی در بین خانوارهای روستایی بیشتر از خانوارهای شهری است.

از طرفی تفاوت‌های اقلیمی و تاریخی در ایران موجب بروز تفاوت‌های چشمگیری در میزان توسعه یافتگی اقتصادی و اجتماعی مناطق مختلف کشور شده است و آمارهای کلی فقر نمی‌تواند تصویر درستی از وضعیت مناطق مختلف را نشان دهد. لذا در این مطالعه به مسئله فقر در استان مازندران پرداخته شده که دارای نتایج قابل‌اتکاتری بوده و به نحو مؤثرتری در برنامه‌ریزی‌ها می‌توان از آن استفاده کرد.

استان مازندران ۱/۴۶ درصد مساحت کشور را دربرمی‌گیرد. براساس نتایج حاصل از سرشماری عمومی سال ۱۳۸۵، ۵۳ درصد جمعیت شهرنشین، ۴۷ درصد روستانشین و بیش از ۵۵ درصد جمعیت استان در ۴ شهرستان بزرگ آمل، بابل، قائم‌شهر و ساری زندگی می‌کنند. استان مازندران به لحاظ برخورداری از مواهب طبیعی و ظرفیت‌های محیطی از محدود استان‌های کشور است که آرمان توسعه در آن با کمترین هزینه قابل‌حصول می‌باشد. ولی مازندران در سالیان گذشته از لحاظ اقتصادی و توسعه‌ای روزگار سختی را تجربه کرده است. وضعیت اقتصادی و سیمای فقرزده استان علی‌رغم وجود منابع و ذخایر طبیعی بی‌شمار در بخش‌های مختلف اقتصادی خصوصاً بخش کشاورزی، گردشگری و منابع طبیعی حاصل نبود برنامه مناسب و ضعف مدیریت در استفاده بهینه از این نعمات است. برای نشان دادن این واقعیت و تغییر نگرش مسئولان، مسئله تحقیق اندازه‌گیری خط فقر، وسعت و شدت آن در استان مازندران انتخاب شد. تصمیم‌گیری درباره مبارزه با فقر و تخصیص اعتبارات لازم برای کاهش آن، ارتباط فراوانی با شاخص‌های منتخب برای اندازه‌گیری فقر دارد. با توجه به این شاخص‌ها می‌توان به تحلیل فقر پرداخت.

۱-۲) اهداف تحقیق:

در بحث فقر و فقرزدایی، تعریف فقر و اندازه‌گیری آن از اهمیت زیادی برخوردار است. در این میان نباید انتظار داشت که همه‌ی بررسی‌های انجام‌شده در زمینه فقر با یک هدف و یک روش انجام شود چرا که مسائل و مشکلات مناطق مورد بررسی با یکدیگر متفاوت بوده و اعمال یک روش در همه‌ی موارد قطعاً نتایج ناموزونی بدست خواهد داد.

طراحی هرگونه سیاست‌های توسعه اقتصادی و حمایتی برای اقشار فقیر و کم‌درآمد نیازمند اطلاعات و شاخص‌هایی در زمینه فقر است. در این راستا، هدف اصلی این پژوهش، ارزیابی فقر در استان مازندران طی سال‌های ۸۶-۱۳۶۹ است. برای این منظور ابتدا خط فقر و شاخص‌های فقر (نسبت سرشمار فقر، نسبت شکاف فقر، فوستر، گریر و توربک و شاخص کاکوانی) برآورد شده است و سپس روند حرکت شاخص‌های فقر طی دوره مذکور بررسی می‌شود.

۱-۳) اهمیت موضوع تحقیق و انگیزش انتخاب آن:

برای دستیابی به توسعه اقتصادی باید عوامل مساعد را تقویت کرد. یکی از این عوامل، فقر زدایی و ایجاد رفاه بیشتر در جامعه بویژه برای گروه های آسیب پذیر است. استان مازندران علی رغم ظاهری سرسبز از فقر رنج می برد. برای نشان دادن این واقعیت و تغییر نگرش مسئولان ملی و محلی، مسئله تحقیق اندازه گیری وسعت و شدت فقر انتخاب شد تا سیاستگذاران بتوانند با پی بردن به تفاوت درآمدهای بین اقشار مختلف، روشی برای ایجاد امکانات اجتماعی، عمومی و فرهنگی برای خانوارهای استان مازندران بیابند و برپایه ی موقعیت جغرافیایی و اقلیمی و فرهنگی استان، سیاست های فقرزدایی مناسب در پیش گیرند.

پژوهش های مختلفی پیرامون فقر در استان مازندران انجام شده است. پیرایی و شفیععی (۱۳۷۶) در مقاله ای تحت عنوان «اندازه گیری فقر با تأکید بر خانوارهای شهری استان مازندران طی سال های ۷۵-۱۳۶۹» به اندازه گیری اصابت، شدت و نابرابری فقر پرداختند. گیلک حکیم آبادی (۱۳۸۵) در مقاله ای تحت عنوان «اندازه گیری فقر در استان سرسبز مازندران» خط فقر را با استفاده از سیستم مخارج خطی پویا و روش معادلات به ظاهر نامرتبب تکراری برای مناطق شهری استان طی سال های (۸۲-۱۳۶۳) برآورد کرده و براساس آن شاخص های نسبت سرشمار، شکاف فقر و شدت فقر محاسبه گردید. از آنجایی که فقر روستایی در استان کمتر مورد توجه قرار گرفته لزوم انجام تحقیقی که به ارزیابی فقر روستایی و مقایسه آن با مناطق شهری بپردازد، احساس می شد.

۱-۴) سوالات و فرضیه های تحقیق:

۱) اصابت فقر (درصد افراد زیر خط فقر) در مناطق شهری و روستایی استان مازندران طی سال های (۸۶-۱۳۶۹) به چه میزان بوده است؟

۲) آیا شدت فقر و نابرابری درآمد بین فقرا در مناطق شهری و روستایی مازندران طی سال های (۸۶-۱۳۶۹) کاهش یافته است؟

۳) آیا از بین بردن فقر در مناطق شهری و روستایی مازندران طی سال های (۸۶-۱۳۶۹) به سختی انجام شده است؟

۴) وضعیت فقر بین خانوارهای شهری استان مازندران طی سال های (۸۶-۱۳۶۹) بهبود یافته است.

۵) وضعیت فقر بین خانوارهای روستایی استان مازندران طی سال های (۸۶-۱۳۶۹) بهبود یافته است.

۱-۵) مدل تحقیق :

در این تحقیق برای محاسبه ی خط فقر شهری و روستایی در سطح استان مازندران از سیستم مخارج خطی (LES) روش رگرسیون های به ظاهر غیر مرتبط تکراری (ISUR) و از نرم افزار کامپیوتری Eviews استفاده می شود و با توجه به خط فقر برآورد شده و اطلاعات بودجه

خانوار شاخص هاي فقر محاسبه مي شود. سپس با در اختيار داشتن شاخص هاي فقر (نسبت سرشمار، نسبت شكاف فقر، فوستر، گريرو توربك و كاكواني) طی سال هاي ۸۶-۱۳۶۹ و مقايسه آنها مي توان به ارزيابي فقر در استان مازندران پرداخت.

(۶-۱) تعاريف عملياتي متغيرها و واژه هاي كليدي :

M_t : مخارج مصرف شده بر روي کالاها و خدمات مصرفي در سال t

P_{it} : شاخص قيمت گروه كالايي i ام در سال t

TC_{it} : هزينه (مخارج) صرف شده روي گروه كالايي i ام در سال t

γ_i : حداقل معاش (خط فقر) گروه كالايي i ام

Z_t : حداقل معاش (خط فقر) سالانه در كل کالاها

β_i : ميل نهايي به مصرف در ارتباط با درآمد فرامعيشتي

H : نسبت سرشمار فقر

I : نسبت شكاف فقر

$FGT(P_2)$: نابرابري درآمد بين فقرا

K : شاخص كاكواني

(۷-۱) روش تحقيق:

بر پايه هدف هر پژوهش، تحقيقات علمي به سه گروه کاربردي، تحقيق و توسعه دسته بندي مي شود. اين پژوهش از نوع کاربردي است و از نظر گردآوري اطلاعات، از گونه تحقيق توصيفي (غير آزمائشي) پيمائشي مقطعي است که در آن از يك جامعه (کل خانواده هاي استان مازندران) يك نمونه که از بعد آماری اپتيمم است، توسط مرکز آمار ايران انتخاب مي شود. روش تجزيه و تحليل را نیز مي توان به دو گروه تقسيم کرد. بخش نخست که با بهره گيري از مباني نظري ارائه شده، خط فقر محاسبه شده است و بخش دوم که در روش تحقيق از آن به عنوان تحليل داده هاي کمي پيمائشي ياد مي شود. مبحث مربوط به مباني نظري و پيشينه پژوهش نیز کتابخانه اي بوده و با مراجعه به کتابخانه هاي سازمان مديريت و برنامه ريزي استان و دانشگاه مازندران تدوين شده است.

(۸-۱) قلمرو تحقيق :

اين پژوهش براي خانوارهاي شهري و روستايي استان مازندران در دوره زماني (۸۶-۱۳۶۹) صورت گرفته است.

(۹-۱) جامعه و حجم نمونه :

جامعه آماري مورد مطالعه پژوهش حاضر، خانوارهاي شهري و روستايي استان مازندران است. نمونه مورد مطالعه توسط مرکز آمار ايران با روش نمونه گيري چند مرحله اي انتخاب گرديد.

۱-۱۰) محدودیت ها و مشکلات تحقیق:

۱) از آنجایی که تا سال ۱۳۷۶ استان گلستان نیز جزء استان مازندران بوده است، امکان تفکیک اطلاعات وجود نداشته است.

۲) در این پژوهش به جای درآمد از ارقام هزینه استفاده شده است چون ارقام درآمد، ارقام قابل اتکایی نمی باشد و مخارج مصرفی (هزینه) بسیار با ثبات تر از درآمد است.